

1. A THOMÁN-HÁZ

1912-ben egy borongós, esős délelőtt egy sötét ruhába öltözött, diszkrét eleganciájú hölgy egy tízéves kislánnyal fordult be a Nádor utca 2-be, a Magyar–Olasz Bank épületének kapuján, majd becsengettek egy magánlakásba. A tízéves fiúcska én voltam, a hölgy pedig az édesanyám. Hogy egy nagy bank épületében egy magánlakás foglalhatott helyet, kuriózumnak számított.

Jómódú kispolgár szüleim az akkori illemszabályoknak megfelelően elkezdtek zongorázni taníttatni. Első tanárnóm idős német hölgy volt; elég értelmes, de természetesen az akkori primitív német metodika híve. Már az első órákon megdöbben, és – saját bevallása szerint – nem tudott velem mit kezdeni, mert a primitív tananyagot egykettőre elvégeztem és saját elhatározásom szerint kezdtem ismerkedni Bach-hal, Mozarttal és a többi nagy mesterrel. Tanárnóm értetlenül állott ezzel a jelenséggel szemben, és azt tanácsolta anyámnak, hogy konzultáljon egy mesterrel.

Anyám megfogadta a tanácsot, és bejelentette magát Thomán Istvánnál, meghallgatásom céljából. Így kerültünk a Nádor utcai ház kapuja elé, és becsöngettünk a Thomán-lakásba. Libériás inas nyitott ajtót. Már az előszoba arról tanúskodott, hogy a lakók a hierarchia felsőbb köreihez tartoznak. A tölgyfaburkolat és gyönyörű fafaragványok közül kilépő inas közölte, hogy bejelent a professzor úrnál, majd kisvártatva betessékelte egy még nagyszerűbb eleganciájú szobába, ahol tudatta velünk, hogy most tanít ugyan a mester, de rövidesen fogadni fog. Az ajtó nyitva volt, beláttam tehát a teremnek beillő szobába, ahol egy csinos fiatal hölgy egy nagy lbach zongora előtt ült, és számomra igen bonyolult és nehéz darabot játszott. A mester mellette állt, rövid pipát szívott, majd intett a hölgynek, aki felállt és átengedte helyét a mesternek, aki az imént játszott darabot előjátszotta. Közben magyarázó megjegyzéseket tett, és néha színes ceruzával jegyzetelt a kottába. Érdekes, hogy az előbb hallott darab hirtelen megvilágosodott előttem. Azután a mester így szólt:

– Hát majd próbálja meg így, mert ez még eléggé érellen.

A hölgy elpirult, és szedelőzködni kezdett.

– Majd megpróbálom, mester – mondta alázatosan, köszönt s távozott.

Ez a kis epizód megvilágította előttem Thomán tanári nagyságát, és ami még nem fordult elő; drukkolni kezdtem.

De a mester nem hagyott nekem időt. Barátságosan beinvitált, és néhány kérdést tett fel anyámnak. Anyám elfogódottan válaszolt. A mester pedig szemügyre vett. Pillantásában volt valami a vizsgálóbíró és az orvos tekintetéből. Azután azt kérdezte:

– Szeretted a zenét, fiacskám?

Nem tudtam válaszolni, de ezt szó nélkül hagyta. Leült a zongorához, és megütött egy hangot.

– Ez „C” – mondtam.

– Most ez mi?

– Fisz – mondtam.

Azután újabb és újabb hangok következtek, majd akkordok. Minden hangot megneveztem.

– De hiszen neked abszolút hallásod van!

Önbizalmam kezdett visszatérni.

– Kérem, tanár úr, tessék a zongorára tenyerelni.

Aztán megneveztem a hangokat.

Most furcsa vizsgálatok következtek. szemügyre vette a kezemet.

– Játssz egy trillát! Tudod, mi az? – kérdezte. – Két szomszédos hang gyors váltakozása. . .

– Tudod, mi az oktáv? Terc? Szeksz? – mutatott egy kis figurációt.

– Most ezt csináld utánam. . .

– Tudod, mi a hangnem?

Záporoztak a kérdések. – Most pedig játssz valamit – mondta végül.

Leültem a zongorához, eljátszottam Beethoven Esz-dúr bagatelljét, és szinte vidámnak éreztem magam.

– Mit fejez ki ez a kis darab? – kérdezte a mester, miután meghallgatta a darabot.

– Azt hiszem, tanár úr kérem, ez egy vidám kis történet.

– Jól hiszed – mondta a mester –, éppen ezért még vidámbbá lehet tenni.

Ezzel leült a zongorához, és megmutatta, hogy egy-két finom hangsúllyal mennyivel derűsebb lesz a kis darab.

– Most játszd el újra! Látod, most egészen másképpen szól.
Utána még zongoráztatott, azután transzponálni kellett. Végül így szólt anyámhoz, aki nagy feszültséggel figyelte az eseményeket:
– Asszonyom, a fia tehetséges, heti két órában fogok vele foglalkozni, tandíjat nem fizet.
Így lettem a Liszt-tanítvány, Thomán István növendéke.

*

Mint említettem, szokatlan volt, hogy egy banképületben magánlakás legyen. A Magyar–Olasz Bank urai szerettek is volna megszabadulni az idegen lakótól. Ám erről a szándékukról mégis letettek. Rájöttek ugyanis, hogy nem akárhik a Thomán-ház látogatói. Nemcsak világhírű művészek jártak oda, hanem arisztokraták is megfordultak ott, sőt olykor előzetes bejelentés nélkül érkeztek. Jelenlétüket mindig díszruhás lovasrendőrök tagjai nem csupán a rendszeres házi hangversenyeket látogatták. Jelenlétüket mindig díszruhás lovasrendőrök jelezték a ház előtt. Ilyen körülmények közt a bankház urai elálltak a kilakoltatástól, a legfőbb ház mégiscsak a Habsburg-ház volt abban az időben. Így a gyönyörű műkincsekkel és a Liszt-relikviákkal tömött 14 szobás lakás integritása megtámadhatatlannak volt mondható.

Thomán boldog családi életet élt. Felesége (született Neuschloss Valéria) finom modorú, társaságkedvelő hölgy volt, négy lányuk anyja. A Thomán lányok közül három még ma is él Párizsban. A negyedik, Mária, akit igen kiváló hegedűművésznek tartottak, sajnos fiatalon meghalt agytumorban.

A Thomán-ház forgalma óriási volt. Az akkor ötvenes éveiben járó mester megvált a Zeneakadémiától, és megnyitotta európai hírű mester-iskoláját. Akkor már óriási pedagógiai sikerekre tekintett vissza. Többek között Bartók Béla és Dohnányi Ernő is nála végzett. Gyakori látogatók voltak a weimari Liszt-növendékek – Moritz Rosenthal, Stavenhagel, Emil Sauer, Eugen d'Albert –, de például Bart is gyakran látogatta még az órákat.

Akkoriban hárman voltunk a növendékek között sztárok. Már 16 éves korában zsúfoltak voltak a szuggesztív tehetség. Thomán neveltette és gondoskodott róla. Már 16 éves korában már Dohnányi Ernővel adott hangversenyek. Frankl Rózsika zongora-világcsoda volt, tizennégy éves korában már Dohnányi Ernővel adott kézzongorás koncerteket, de egészen más természetű tehetség, mint Engel Iván. Hármunk barátsága szoros volt és megbonthatatlan, a mester pedig, azt hiszem, egyformán szeretett mindhármunkat. Nekünk „Pista bácsinak” kellett őt szólítanunk. Thomán ezzel is hangsúlyozni kívánta, hogy családtagnak tekint minket.

De nemcsak mi hárman voltunk a Thomán-tanítványok. Thomán ötven arany koronát kért és kapott egy óráért, ám ez az összeg akkoriban meg se kottyant a pénzmágnás szülőknél. Voltak olyan növendékek is, akik nem a tehetségükkel emelkedtek ki. De Thomán-növendéknek lenni művészi és társadalmi rangot is jelentett. Persze a mester magáért a pénzért senkit sem vállalt. Tanúja is voltam egy jelenetnek, amikor a professzor egy amerikai Vanderbilt-sarját, akinek tanítása fejében dolláreket ajánlottak fel, visszautasított, mert nem találta elég tehetségesnek. Igazi, nagy tehetségektől viszont nem fogadott el pénzt, sőt nem egy esetben anyagi áldozatokat hozott értük.

Ügyszólván minden óra után ott tartottak minket ebédre vagy vacsorára. Mindig akadtak érdekes vendégek. Így például az egyik órán megjelent Zichy Géza gróf, aki fél karját egy szerencsétlen vadászkaland következtében veszítette el, majd emberfeletti szorgalommal megtanult fél kézzel zongorázni. Csodálatos virtuozitással zongorázott a balkezével. Ha megjelent, rögtön körülvevők: – Géza bácsi, játsszon el valamit! – kértük. Zichy nem kérte magát, szívesen és sokat zongorázott.

Persze nekünk is játszaniuk kellett.

– Nem is tudjátok, milyen boldogok lehettek, hogy megvan mind a két kezetek! – szokta volt mondani. 1912-től 1914-ig teljes harmóniában folyt az életünk. Ekkor már mesterünk engedélye, sőt kívánsága szerint szakítottunk a konvenciókkal, és szabad bejárásunk, vagy ha úgy tetszik, állandó látogatási engedélyünk volt a Thomán-házba. Mi több, a mester el is várta, hogy apró-cseprő, legtöbbször gyermekes gondjainkkal is hozzá forduljunk. Végtelenül jó és kedves volt hozzánk, sőt egyszer-kétszer, ha beteg volt, helyettesítésével is megbízott. Ez sokszor furcsa, néha kínos helyzeteket is teremtett, de Thomán nem törődött ezzel. Megbízott bennünk, sőt, azt hiszem, a bizalmat pedagógiai gyakorlatnak is szánta. Még az is megesett, hogy 40–50 éves hölgyeket mi tanítottunk, és ez bizony sokszor komikus szituációkra vezetett. Közben viszont megtanultuk, hogy a tanítás nemcsak felelősség, hanem egyben bonyolult stúdium is.

Thomán egyébként nemcsak tanítványa, még hozzá kedvenc tanítványa volt Liszt Ferencnek, de titkára és bizalmasa is. Weimarból rendszerint külföldi útjaira is elkísérte, sőt Liszt halála pillanatában is ő volt jelen. A mester még aránylag fiatal volt, élénken éltek benne a Liszt-élmények. Sok olyan, Liszttel kapcsolatos történetet mesélt nekünk, amely azért is érdekes, mert azt hiszem, ma már én vagyok az egyetlen letéteményesük.

2. THOMÁN EMLÉKEZÉSEI LISZT FERENC RŐL

Thomán ifjúsága idején került Liszthez. Weimari növendéktársai voltak házának már említett látogatói: Moritz Rosenthal; Emil Sauer, Eugen D'Albert, Stavenhagen. A női nemet Görellrich és Brentano képviselték.

Thomán elbeszélése szerint Liszt néha hetenként háromszor is foglalkozott növendékeivel. A megbeszélés időpontban a weimari Liszt-palota zeneszobájában várakoztak a mesterre. Ha Liszt megjelent, tiszteletteljesen felálltak.

A mester rendszerint abbéruhában jelent meg, szemügyre vette őket, ha valamelyik hiányzott, rögtön érdeklődni kezdett, hogy nem beteg-e az illető. Ezek után furcsa szertartás következett. A szoba nagy barokk asztalánál kis márvány medence állt, tele az akkori idők pénznemeivel. Volt ott lázsiás, Lajos-arany, német ezüst tallér, és egyéb pénznemek. A mester végignézett a fiatalokon, majd ezt kérdezte:

– Wer braucht Geld? (Kinek van szüksége pénzre?)

A szokatlan kérdés után Liszt belemarkolt a pénzhalomba, majd minden növendékének adott valamit. Persze, kinek mi jutott. Volt, aki aranypénzt kapott, volt, aki néhány tallért. Liszt tudta, hogy fiatal tanítványai szegények, és mindenesetre juttatott nekik valami készpénzt.

Miután ez a kis intermezzo lezajlott, Liszt intett, a növendékek helyet foglaltak. Kezdetét vette az óra. A társalgási nyelv német volt, de Liszt kitűnően beszélt angolul és franciául is. A mester kényelmes karosszékebe ült, és akire rámutatott, annak rögtön a zongorához kellett ülnie. Előre meghatározott anyagról szó sem volt. Thomán elbeszélése szerint a Lisztnél töltött öt esztendő alatt metodikai kérdés fel sem merült.

Liszt rendszerint megjegyzés nélkül hallgatta végig az előjátszott műsort. Utána ő ült a zongorához, és előjátszotta a darabot. Én sokszor kérdeztem Thomántól:

– Pista bácsi kérem, mesélje el, hogyan játszott Liszt?

Thomán mindig csak ezt válaszolta: – Fiaccám, az leírhatatlan.

Az órák persze nem mindig zajlottak zavartalanul. Egy alkalommal valamelyiküket elzavarta a zongorától, majd hozzátette:

– Merk dir, dass man spüren muss, wenn ein Kerl beim Klavier sitzt! (Jegyezd meg, érezni kell, hogy *valaki* ül a zongoránál!).

Liszt nem tűrt meg egyéniség nélküli zongorázást. Viszont, ha valamelyik tanítványánál valami egyéni vonást fedezett fel, rögtön felfigyelt, és elismerő megjegyzést tett.

D'Albertnak például egy Beethoven szonáta lassú tétéle után azt mondta:

– Ezt ugyan túl lassan játszod, de engem meggyőztél.

Itt megjegyzem, hogy az egyéniség nélküli, bár néha technikailag jó zongorázás ma korunk jellegzetes rákfénje. Az ilyenfajta zongorázást Liszt nehezen tűrte, és gúnyosan konzervatoristának nevezte. Liszt mondta azt is, és ez nagyon figyelemre méltó:

– Nem érdekel a zongorázás átlagteljesítménye. De ha a művész képes akár csak három olyan taktusra, mely lélegzetelállító – itt kezdődik a művészet.

Ezt korunk úgynevezett zeneértői közül sokan nem tudják, és így igen sokszor a zenekritika (sajnos, főleg a hazai) egekig emel olyan tucat-tehetségeket, akik nem hogy Liszt, de még Dohnányi iskolájába se tudtak volna bejutni. Sajnos e „konzervatorista” előadói irányzat ma számos kiváló művészt szorít háttérbe.

Erről jut eszembe egy kis epizód, mely a fentebb említett Dohnányi Ernőnél – későbbi másik tanáromnál – zajlott le.

Egyszer egy feltűnően csinos és ismert francia zongoraművész jelent meg az egyik órán, Dohnányi Széher úti villájában. A művész nálunk is igen jól ismert, így nevét elhallgatom. Az akkori francia iskola szerint zongorázott, amit Dohnányi nem szeretett. Egymás után sütötte el petárdáit; Chopin kromatikus etűdjét játszotta, és sok más virtuóz darabot is. Dohnányi az íróasztal mellett ült, és figyelt. De ez volt minden. Egyetlen szót sem szólt. A helyzet kínossá vált, hiszen a művész nyilván néhány elismerő szót várt a világhírű mestertől. Ez azonban elmaradt, viszont, amikor már könnyek jelentek meg a lány szemében, a mester így szólt:

– Nem óhajt egy csésze teát?

Erre eltört a mécses, és az ifjú zongoraművész zokogva távozott.

Én, aki mindig tisztelője voltam a szépnemnek, odafordultam Dohnányihoz:

– Mester – szóltam –, miért nem volt egy jó szava ehhez a kislányhoz, hiszen jól zongorázott?

– Édes fiam – válaszolta Dohnányi – sokan zongoráznak jól. Szépen zongorázni, az a nehéz. Nos, Liszt is ezen a véleményen volt, és itt találkozunk Liszt és Dohnányi felfogása. Az összehasonítás igénye nélkül mondhatjuk: Liszt óriás volt, Dohnányi nagy mester. Dohnányi távolléte később az országból zenei életünkben több szempontból károsan érezette hatását, például a „szép zongorázás” igényének bizonyos fokú háttérbe szorítását okozta a „jól zongorázás” javára.

Most visszakanyarodva Thomán anekdotáihoz: egyszer egy Stavenhagel nevű Liszt-növendék megkérdezte mesterét:

– Mi a rubátó?

Liszt karon fogta a fiatal tanítványát, és kivezette a palota erkélyére, mely alatt platánfa nyújtózott:

– Nézd ezt a fát – szölte a mester –, a szellő játszadozik a kis levelekkel, a kis ágak velük mozognak, ám a fa törzse szilárd és mozdulatlan. Ez a rubátó.

Azt hiszem, hogy a rubátó formát soha szebben és költőibben senki nem határozta meg.

Liszt egyszer mérhetetlenül felháborodott, mert hírért vette, hogy a weimari hercegség területén egy fiatal, számára teljesen ismeretlen hölgy, mint Liszt-növendék hirdeti hangversenyét. Azonnal karon ragadta Thománt, bevágták magukat egy hintóba, hogy a nőt felelősségre vonják. Elérkeztek egy kis városhoz, és egy csodaszép villa előtt pattantak ki a hintóból. Erélyesen becsöngettek. Kisvártatva rendkívül csinos, elegáns lány jelent meg, ám megpillantva az abbéruhába öltözött mestert, elsápadt, majd keserves zokogásban tört ki.

– A zongorához! – rivált rá Liszt a halálra rémült lányra. Bevonultak a nagy luxussal berendezett zeneszobába, Liszt a zongora elé ültette a kislányt, és egy teljes órát foglalkozott vele.

– Na, most már elmondhatja, hogy az én tanítványom!

– majd sarkon fordult.

A kislány – aki Thomán szerint nem is volt tehetségtelen – még jobban sírt, mint amikor meglátta a számonkérésre érkező mestert, megragadta Liszt kezét, és csókokkal borította el. Liszt azonban szó nélkül távozott, csak a hintóban mondta Thománnak:

– Sajnálom szegényt, azt hiszem, nagyon megijesztettem.

Liszt veje, Hans von Bülow is gyakran jelent meg a mester weimari palotájában. Liszt nagyra értékelte ennek a német művésznek magas kultúráját és tudását. Sokszor előjátszatta nekünk, mintegy példaképpen állította elénk – mesélte Thomán. Egy ízben Liszt *E-dúr polonaise*-ét játszotta Bülow. Ennek a műnek a triójában van néhány taktus quasi recitativo. Itt Liszt megállította Bülowot:

– Lassabban – mondta a mester –, sokkal lassabban. Hagyd csak az embereket unatkozni!

Egyébként ezek a liszti elrévülések, melyek csaknem minden műben előfordulnak, csodálatosak, és tipikusan az ő meditációi. Persze billentéskultúra nélkül ezeket az ütemeket képtelenség megoldani. Liszt a pedálvétel használatát is igen magas követelményekhez köthette. Itt jegyzem meg mindjárt, hogy például nem tűrte, hogy valaki Bachot pedál nélkül zongorázzon.

A pedál a zongora lelke.

Ez a mondás is tőle ered.

Liszt nagyon vigyázott a stílusokra. Korai-késői barokk, bécsi klasszicizmus és természetesen a romantika, – ezeket szigorúan megkövetelte.

Tulajdonképpen ő volt a romantika utolsó, ha úgy tetszik, betetőző mestere, ugyanakkor a modern muzsika előfutára is. Belőle indultak ki azok az utak, melyeken Bartók, Debussy és sokan mások elindultak.

Liszt döntő hatással volt Wagner művészetére is. Wagner ezt tagadta. Alig publikált levelezésük is mutatja, kapcsolatuk milyen kevéssé volt harmonikus, de Thomán egyik elbeszélése is erre világít rá. Thomán ugyanis felháborodottan szövegte, hogy a mester *Esz-dúr zongoraversenyének* kódáját Wagner szó szerint átvette, az *Isterek alkonya* című operájának egy részleténél.

A mester végighallgatta a kifakadást, majd így szólt: – Nem baj, legalább az emberek közé kerül.

Megemlítem, hogy Liszt tudta, hogy a *Magyar rapszódia*-ban alapként használt zenei anyag nem a magyar népzene terméke. Erre Thomán egy emlékezése nyújt bizonyító anyagot.

Liszt Ferencet egyszer meghívták az egyik Károlyi uradalomba, ahová Thománt is magával vitte. A grófi kastély tornácán fogyasztották el az estebédet, és éppen a rapszódiairól volt szó, amikor a park előtti országútról munkából hazatérő aratók éneke csendült fel. Liszt élesen figyelte, megfogta Thomán kezét, és ezt mondta:

– Hallod, ez egészen más.

Érdekes, hogy Lisztnek a lenyűgöző géniuszának, aki mint zongoraművész meghódította a világot, mint zeneszerzőnek igen nagy ellenzéke volt. Johannes Brahms – amikor Liszt nagy mesterművét, a H-moll szonátát bemutatta neki – elaludt. Chopin se ébredt rá Liszt géniuszára, bár igaz, hogy barátságuk kezdetén Liszt alkotóművészete még kibontakozóban sem volt. Liszt viszont mérhetetlen nagyra értékelte Chopint.

Általában Liszt csodálatos érzékkel reagált minden alkotói tehetségre. Úgyszólván minden fiatal zeneszerzőt fogadott, és bámulatos biztonsággal fedezett fel minden tehetséget. Ennek persze gyorsan híre ment, és a fiatal zeneszerzők szinte hemzsegték a weimari Liszt-palotában. Liszt sohasem hagyta őket előjátszani, rendszerint ő maga játszotta el a műveket kéziratból, felismerte az új és egyéni hangot. De érdeklődése a régi mesterekre éppúgy kiterjedt. Verdi, Mendelssohn, Weber, Wagner, Schubert műveit gyakran írta át, és az eredeti mű még talán szebbé vált. Fiatal zongoristáink ezeket az átiratokat sajnos ritkán játsszák.

Thomán mesélte, hogy egy fiatal orosz zeneszerző bemutatta Lisztnek kézíratos szerzeményét. Liszt a zongorához ült, és a művet lapról eljátszotta, fantáziájából kiegészítve. – Ezt valóban én írtam? – kérdezte az ifjú a csodálkozástól döbbenten. – Nos, nem egészen – válaszolta Liszt mosolyogva –, de amit te írtál, az is érdekes és tehetséges.